

دانشکده هنر

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته پژوهش هنر

عنوان:

تبیین ویژگی های هنری ظروف سفالی و سرامیکی قاجار

استاد راهنما:

دکتر علی اصغر شیرازی

استاد مشاور:

دکتر احمد نادعلیان

نگارش:

زهرا قاسمی

آبان 1390

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده هنر

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته پژوهش هنر

عنوان:

تبیین ویژگی های هنری ظروف سفالی و سرامیکی قاجار

استاد راهنما:

دکتر علی اصغر شیرازی

استاد مشاور:

دکتر احمد نادعلیان

نگارش:

زهرا قاسمی

آبان 1390

دانشکده هنر دانشگاه شاهد

چکیده پایان نامه

عنوان پایان نامه: تبیین ویژگی های هنری ظروف سفالی و سرامیکی دوره ی قاجار

استاد راهنما: دکتر علی اصغر شیرازی

استاد مشاور: دکتر احمد نادعلیان

نام دانشجو: زهرا قاسمی

شماره دانشجویی: 877494002

رشته: پژوهش هنر

چکیده:

با توجه به غنای فرهنگی سرزمین ایران و پیشینه ی سفال و سرامیک در تمدن های پیش تاریخی، باستانی و همچنین بعد از اسلام، مبرهن است که این سرزمین همیشه به عنوان مهد این هنر صنعت تقریباً در همه ی دوره ها پیشرو بوده است و وجود تعداد بیشمار سفالینه ها و سرامیک های زیبا و عالی در موزه ها و مجموعه های سراسر دنیا گواه بر این مدعا است. مسأله ی تحقیق حاضر شناسایی، معرفی و به طور کلی استخراج و تبیین ویژگی های هنری ظروف سفالی و سرامیکی دوره ی قاجار می باشد .

در این تحقیق با هدف گردآوری منابع تصویری و اطلاعاتی از ظروف سفالی و سرامیکی دوره ی قاجار ، سفالینه های منقوش این دوره مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته اند و بر اساس شیوه ی ساخت و تزیین ، طرح و نقش سفالینه طبقه بندی شده اند که پس از بررسی، ویژگی های هنری ظروف سفالی و سرامیکی دوره ی قاجار در طرح و تزیین تبیین گشته است. در نمونه های دوره ی قاجار در نقش و تزیین علاوه بر پایبندی به شیوه های ساخت و تزیین و طرح و شکل ظروف صفوی، کاربرد طرح ها و نقوش جدید مختص به دوره ی قاجار مشهود می باشد، این نقوش بازتابی از ویژگی های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی دوره ی قاجار بوده است. همچنین انواع سفالینه های این دوره بر مبنای تاثیرات مستقیم و غیر مستقیم از نمونه های وارداتی بررسی و طبقه بندی گردیده اند . در این نمونه ها، طرح ، نقش ، رنگ و شکل ظروف وارداتی از اروپا (خصوصاً انگلیس و روسیه) و چین به صورت مستقیم و یا غیر مستقیم بر نمونه های داخلی تاثیر گذار بوده است. این تحقیق بر پایه مطالعات کتابخانه ای و با روش توصیفی تحلیلی گردآوری شده است .

واژگان کلیدی: ظروف ، سفالینه نقش دار ، سفال و سرامیک ، قاجار

نظر استاد راهنما: برای چاپ در نشریات مربوط به دانشگاه مناسب است.

تاریخ

امضا

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
أ.....	چکیده پایان نامه
ب.....	فهرست مطالب
د.....	پیشگفتار
1.....	مقدمه
2.....	کلیات تحقیق:
2.....	تعریف مسأله:
3.....	فرضیه‌ها:
3.....	هدف اصلی:
4.....	معرفی جامعه آماری، روش نمونه‌گیری و تعداد نمونه:
4.....	پیشینه و ضرورت انجام تحقیق:
11.....	ضرورت انجام تحقیق:
11.....	توضیح فصول
13.....	1- فصل اول: مروری بر اوضاع اقتصادی، سیاسی و هنری دوره ی قاجار
14.....	1-1- سلسله قاجار:
14.....	1-1-1- فرصت مناسب برای به قدرت رسیدن قاجار و به سلطنت رسیدن آغامحمد خان قاجار:
15.....	1-1-2- فتحعلی شاه قاجار:

- 15.....3-1-1 محمدشاه قاجار
- 16.....4-1-1 ناصرالدین شاه قاجار
- 16.....5-1-1 مظفرالدین شاه قاجار
- 16.....6-1-1 محمد علی شاه قاجار
- 17.....7-1-1 احمد شاه قاجار
- 18.....2-1 روابط قاجاریه با ممالک اروپایی، آمریکا، هند و عثمانی
- 18.....1-2-1 رابطه با انگلیس و هند
- 20.....2-2-1 رابطه با روسیه
- 21.....3-2-1 رابطه با آلمان
- 22.....4-2-1 رابطه با فرانسه
- 23.....5-2-1 رابطه با آمریکا
- 24.....6-2-1 رابطه با عثمانی :
- 26.....3-1 بازرگانی داخلی ایران در دوره ی قاجار
- 36.....4-1 واردات و صادرات در دوره ی قاجار
- 37.....1-4-1 تجارت با روسیه :
- 38.....2-4-1 تجارت با عثمانی :
- 39.....3-4-1 تجارت با هند:
- 40.....4-4-1 تجارت با فرانسه:
- 43.....5-1 دوره ی تعامل فرهنگی ایران و غرب
- 47.....6-1 خلاصه ای از هنر قاجار :

- 7-1 وضعیت کلی سفالگری در دوره ی قاجار 59
- 1-7-1 مراکز تولید 59
- 2-7-1 سازمان اصناف : 64
- 3-7-1 کارخانه های داخلی 65
- 2.فصل دوم: انواع ظروف سفالی و سرامیکی از نظر شیوه ی ساخت و تزئین در دوره ی صفوی و قاجار 68
- 1-2 انواع سفالینه های صفوی از لحاظ شیوه ی ساخت و تزئین 70
- 1-1-2 ظروف معروف به سفید آبی 70
- 2-1-2 ظروف زرین فام دوره ی صفوی 76
- 3-1-2 ظروف سفید معروف به ظروف گامبرون (Gombroon) 79
- 4-1-2 ظروف چند رنگ (polychrom) 81
- 1-4-1-2 سفالینه های چند رنگ منطقه ی کرمان 81
- 2-4-1-2 کوباچه (Kubachi) 83
- 5-1-2 ظروف سلادن (celadon) 85
- 2-2 ظروف سفالین و سرامیکی قاجار از نظر نوع سفالینه و شیوه ی ساخت: 86
- 1-2-2 سفالینه سفید آبی در دوره ی قاجار 87
- 2-2-2 ظروف چند رنگ (polychrom) دوره ی قاجار 91
- 1-2-2-2 سفالینه های پلی کروم با رنگ غالب سفید آبی: 92
- 2-2-2-2 ظروف با زمینه های مختلف رنگی 93
- 3-2-2-2 سفالینه های پلی کروم دوره احیا گری (اواخر نیمه دوم قرن 13 ه.ق) 95

- 100..... 3-2-2 ظروف زرین فام
- 103..... 4-2-2 سفالینه های فیروزه ای با تزئین قلم سیاه
- 105..... 5-2-2 چینی های مینایی ساخت چین معروف به چینی مرغی
- 107..... 6-2-2 ظروف شبیه سازی شده از نمونه های ایزنیک
- 111..... 7-2-2 ظروف گامبرون
- 112..... 3-2 بررسی و طبقه بندی نقوش ظروف سفالین و سرامیکی دوره ی قاجار:
- 115..... 1-3-2 نقوش انسانی
- 128..... 2-3-2 نقوش جانوری
- 135..... 3-3-2 نقوش گیاهی
- 141..... 4-3-2 نقوش هندسی
- 143..... 5-3-2 تزئینات با استفاده از شیوه های مختلف نوشتار و خوشنویسی
- 1-5-3-2 انواع ظروف سفالی و سرامیکی دوره ی قاجار که تزئینات خط و خوشنویسی دارند براساس مکان تولید:
- 144.....
- 2-5-3-2 انواع ظروف سفالی و سرامیکی دوره ی قاجار که تزئینات خط و خوشنویسی دارند براساس نوع خط:
- 145.....
3. فصل سوم: تاثیرات ظروف سرامیکی وارداتی بر ظروف سفالی و سرامیکی داخلی در دوره ی قاجار
- 157.....
- 1-3 طبقه بندی ظروف متاثر از نمونه های خارجی
- 158.....
- 2-3 واردات سرامیک های خارجی و تاثیرات آن بر تولیدات داخلی
- 160.....
- 3-3 ظروف وارداتی از اروپا و چین
- 168.....

170.....	1-3-3 واردات ظروف از روسیه :
173.....	2-3-3 واردات ظروف از انگلیس :
175.....	4-3 تاثیرات مستقیم نمونه های وارداتی بر نمونه های ساخت داخل
175.....	1-4-3 ظروف نایین
180.....	2-4-3 نمونه های شبیه سازی شده از چینی های مینایی ساخت چین
185.....	5-3 تاثیرات غیر مستقیم نمونه های خارجی بر تولیدات داخلی :
191.....	6-3 صادرات اندک کاشی ها و ظروف جعلی عتیقه
195.....	4. فصل چهارم : بررسی و تحلیل سفالینه ها
272.....	5. فصل پنجم : یافته ها و نتیجه گیری
273.....	1-5 یافته ها
273.....	1-1-5 ظروف سفید آبی :
275.....	2-1-5 ظروف چند رنگ (نقاشی زیر لعاب)
278.....	3-1-5 ظروف زرین فام
	4-1-5 ظروف شبیه سازی شده از چینی های مینایی (چند رنگ به شیوه ی نقاشی رو لعابی)
279.....	
280.....	5-1-5 ظروف با تزیینات قلم سیاه زیر لعاب شفاف
295.....	2-5 نتیجه گیری
299.....	فهرست اسامی خاص
306.....	فهرست جداول
308.....	فهرست منابع و مآخذ تصاویر فصل دوم

316.....	فهرست منابع و مآخذ تصاویر فصل سوم
319.....	فهرست منابع و مآخذ تصاویر فصل چهارم
321.....	فهرست منابع و مآخذ
327.....	چکیده انگلیسی

پیشگفتار

قرن 13 ه.ق با قدرت یافتن اروپا مقارن بود که با تسلط آن بر نظام سیاسی و اقتصادی کشور های جهان اسلام همراه شد، در پی این تحولات خصوصیات هنر اروپایی در قالب های هنر این سرزمین ها رسوخ نمود و نوعی سبک دوگانه را سبب شد . با این همه این تاثیرات بر قالب های بنیادین آثار هنری صنعتگران محلی تا اندازه ای پررنگ نبوده که اصل و ماهیت هنر این سرزمین ها به ورطه ی نابودی کامل بلغزد و به وضوح می توان تجلی الگوهای سنتی را در زندگی روزمره ی مردم این سرزمین ها مشاهده کرد .

نقاشی ها و تصویرسازی های موجود در آثار و صنایع قاجار همواره عناصری جذاب و زیبا برای من بوده اند ، توجه عمیق من به نسبت به این عناصر از مدت ها پیش و تحصیل در دوره ی کارشناسی بر می گردد . همیشه این سوال در ذهن من مطرح بود که چرا در این دوره به گفته ی بسیاری از محققان هنر ایران در این دوره تنزل یافته است .

در پی کنکاش برای پاسخ با این دغدغه ی ذهنی به نمونه هایی از سفالینه های رنگارنگ و زیبای قاجار برخورددم که البته نسبت به سایر دوره های هنری درخشان این سرزمین کمیت معقولی از آن در مجموعه ها و موزه های معتبر وجود ندارد ، اگرچه در بسیاری از عتیقه فروشی های داخل و حراجی های معروف دنیا چون کریستی و ساتبی و ... و حتی منازل اقوام کهنسال ما بسیارند . با جستجوی بیشتر در این زمینه دریافتم که منبع جامعی از این نمونه ها در کشور خودمان جمع آوری نشده است و پژوهش کارشناسانه ای در این زمینه صورت نپذیرفته و اطلاعات اندک و پراکنده ای در این زمینه موجود است. بدین ترتیب این موضوع باعث شد که پژوهش در این زمینه عنوان پایان نامه اینجانب گردد .

تحقیق در مورد چنین موضوعاتی که شامل گردآوری منابع به طریق میدانی نیز می باشد و از طرفی مراکز تحقیق میدانی مکان هایی چون موزه ها هستند کار آسانی نیست . در این تحقیق برای گردآوری آثار و منابع تصویری از سفالینه های صفوی و قاجار به موزه های اصلی و مهم

و در دسترس کشور مراجعه کردم. متأسفانه امکان دسترسی به تصاویر همه جانبه از همه این نمونه ها با توجه به تلاش فراوان برای من میسر نشد و این موضوع باعث دشواری انتخاب نمونه های مورد مطالعه گردید. متأسفانه منابع اصلی که به آن ها فکر می کردم چون تالار ظروف کاخ گلستان و بخش اسلامی موزه ایران باستان مدت هاست که تعطیل است و هیچ گونه همکاری جدی با اینجانب به عمل نیامد و تنها چند قطعه تصویر بی کیفیت و قدیمی حاصل شد.

حتی با کمال تعجب در موزه سفال و آبگینه به جز یک میز بزرگ از کاشی چند رنگ آثاری از سفالینه های قاچار موجود نبود. در موزه دکتر مقدم دانشگاه تهران چند نمونه موجود است که شناسنامه ی ناقصی دارند. در موزه رضا عباسی تنها یک نمونه موجود است و همچنین در موزه آستان قدس به جز چند قطعه از ظروف وارداتی از چین در این دوره چیزی موجود نبود و البته از همان نمونه ها نیز اطلاعات دقیق و تصاویر مناسبی در اختیار این جانب قرار نگرفت.

سرانجام در جامعه آماری از موزه ها، مجموعه ها و سایت ها و کتب فارسی و لاتین در دسترس استفاده گردید تا امکان مطالعاتی مناسب تر فراهم گردد. در قدم بعد به جمع آوری تصاویر از سایت موزه های جهان پرداختم که به حق تصاویر بسیار با کیفیت و اطلاعات نسبتاً خوبی حاصل گردید. البته در این میان در دسترس نبودن تصاویر همه جانبه که تمام ویژگی های نقش سفالینه را معرفی نمی کند تاثیرات منفی در روند کلی تحقیق داشت. به این ترتیب جمع آوری و انتخاب تصاویر مدت زیادی به طول انجامید به عنوان مثال در فصل سوم که در پی دست یافتن به سوال اساسی دیگر به بررسی نمونه های وارداتی و تاثیرات آن بر نمونه های ساخت داخل می پردازد و بر پایه گردآوری تصاویر از منابع در دسترس معتبر اینترنتی و عکاسی توسط نگارنده و همچنین برگرداندن متون لاتین به فارسی به نگارش درآمده است، به دلیل کمبود منابع و اطلاعات تخصصی و عدم امکان عکس برداری از آثار برخی موزه های داخلی دشواری های زیادی داشت و وقت زیادی را به خود اختصاص داد.

تلاش من در این تحقیق بر آن بود که پژوهشی هرچه پربارتر علمی تر و مستند تر انجام شود که با یاری و مساعدت بیشتر مراکز مورد مراجعه این مهم به واقعیت نزدیک تر می شد . در نهایت با انتخاب جامعه آماری مناسب حدود 80 نمونه مورد مطالعه مقایسه و طبقه بندی قرار گرفت و این پژوهش به نگارش درآمد .

امید است که با تسهیل شرایط پژوهشی امکان مطالعه و بررسی هر چه دقیق تر این تحقیق فراهم گردد . شایسته است که مراکز مهم و باارزشی چون موزه ها که امین اموال ملی کشور هستند قدری صمیمانه تر با پژوهشگران همکاری داشته باشند .

در طی این روند لازم می دانم که از همه ی عزیزانی که مرا یاری کردند قدردانی نمایم .

سپاس فراوان از استاد ارجمندم جناب آقای دکتر علی اصغر شیرازی که راهنمایی اینجانب بودند و با حوصله و دقت فراوان این مطالب را مطالعه و در رفع ایرادات کار مرا یاری دادند .

و تشکر فراوان از استاد عزیز دکتر احمد نادعلیان که از مشاوره ی ایشان در این تحقیق بهره

بردم

مقدمه

سفالگری از دیرینه هنرهایی است که بشر جهت رساندن پیام و احساس درونی خویش به آن پرداخته است. در طول قرن ها سفالینه ها به عنوان رسانه های تاریخی نقش راویانی را ایفا کرده اند که تصاویر و نقش مایه هایی از فرهنگ و اجتماع، آداب و رسوم و هنر های عصر خود را به آیندگان انتقال داده اند و از این رو در خور تعمق و مطالعه می باشند.

یکی از دلایلی که چرا سفالینه های ایران سندی چنین فراگیر از هنر ایرانی است آن است که سفالینه پیوند بسیار نزدیکی با زندگی مردم دارد و در تمام زمینه های مختلف زندگی کاربرد و نیز جنبه ی زیبایی داشته است و می توان گفت سفالینه در نوع خود از شاخص ترین تجلی مستقیم احساس هنرمند است که در شکل های خوش ترکیب آن دستیاب ترین کمال مطلوب شکل ایرانی را مجسم می کند. سفالگران از دیرباز از نقوش ساده و تجریدی از انسان ها، گیاهان و حیوانات برای تزیین سفالینه ها استفاده می کردند، در دوران اسلامی به تدریج استفاده از خط و خوشنویسی به دلیل اهمیت و سفارش اسلام و به مرور اشعار شاعران بزرگ جهت ترویج فرهنگ ایرانی به کار برده شد.

در این پایان نامه همانگونه که از عنوان آن پیداست به بررسی انواع سفالینه ها و همچنین طبقه بندی نقوش ظروف سفالی و سرامیکی قاجار پرداخته شده است. هنر سفالگری دوره ی قاجار در ساخت انواع سفال تا حد زیادی ادامه ی سنت دوره ی صفوی است، اگرچه در کیفیت و کمیت قابل همسنجی با آن دوره نمی باشد و به تولید اندک برای بازار داخلی محدود گشته است. در بررسی این نمونه ها درمی یابیم که تا حد زیادی ارتباط مضمونی و تصویری مشترک بین برخی آثار سفالی و نقوش مندرج در نگاره های دیگر در هنر های هم عصر احساس می شود. در سفالینه های دوره ی قاجار علاوه بر طرح های دوران قبل در طی مراودات سیاسی، فرهنگی و تجاری و ورود کالاهای خارجی به کشور برخی طرح های اروپایی و چینی نیز رواج یافته که با عناصر بومی تلفیق و رنگ و بویی ایرانی پذیرفته است. در این دوران سفالگران محلی طرح هایی از فرهنگ و اجتماع زمان خود را نیز در ظروف بازتاب داده اند.

کلیات تحقیق:

تعریف مسأله:

با توجه به غنای فرهنگی سرزمین ایران و پیشینه ی سفال و سرامیک در تمدن های پیش تاریخی، باستانی و همچنین بعد از اسلام، مبرهن است که این سرزمین همیشه به عنوان مهد این هنر صنعت تقریباً در همهی دوره ها پیشرو بوده است و وجود تعداد بیشمار سفالینه ها و سرامیک های زیبا و عالی در موزه ها و مجموعه های سراسر دنیا گواه بر این مدعا است. از آنجا که این منابع زنده همیشه الهام بخش پژوهشگران ایرانی و خارجی بوده است، پژوهش های فراوانی در این زمینه صورت گرفته ولی با این وجود این آثار از زوایا و دیدگاه های جدید قابلیت پژوهش و بررسی را دارد.

تقریباً بر روی این آثار در اکثر دوره ها پژوهش های عمیق و کارآمدی صورت گرفته است ولی بر روی آثار باقی مانده از دوران قاجار که نزدیک ترین دوره به دوره ی معاصر است، پژوهش های جامعی صورت نپذیرفته و شاید به دلیل تحولات فرهنگی، سیاسی و اقتصادی خاص این دوران، این هنر صنعت از دیدگاه محققین مورد اجحاف واقع شده است و بنابراین به دلیل پراکندگی و نبود منابع و اطلاعات کافی از چگونگی این هنر صنعت در دوره ی نامبرده، ضرورت مطالعه و پژوهش بر این موضوع کاملاً احساس می شود. مسأله ی تحقیق حاضر شناسایی، معرفی و به طور کلی استخراج و تبیین ویژگی های هنری ظروف سفالی و سرامیکی دوران قاجار می باشد.

سوال های اصلی تحقیق:

- 1- مهم ترین ویژگی های هنری ظروف سفالی و سرامیکی دوره ی قاجار چیست؟
- 2- آیا ظروف سفالی و سرامیکی دوره ی قاجار محصول ابداعات و خلاقیت هنرمندان این دوره است؟
- 3- با توجه به تبادلات فرهنگی و اقتصادی با سایر کشورها، در این دوره نمونه های خارجی چه تأثیراتی بر این نوع ظروف داشته است؟

فرضیه‌ها:

- 1- به نظر می‌رسد که مهمترین ویژگی های هنری ظروف سفالی و سرامیکی دوره ی قاجار در طرح و تزئین خلاصه می‌شود .
- 2- به نظر می‌رسد که ظروف سفالی و سرامیکی دوره ی قاجار ادامه‌ی سنت عهد صفوی باشد.
- 3- به نظر می‌رسد مهمترین تأثیرات نمونه های خارجی بر نمونه های داخلی بر پایه‌ی تزئینات (نقش و رنگ) استوار است .

هدف اصلی:

- جمع آوری تعداد قابل ملاحظه ای از نمونه های تصویری این ظروف و استخراج ویژگی های هنری آنها و همچنین طبقه بندی این آثار بر اساس نقش و رنگ و نوع سفالینه.
- مقایسه این نمونه ها با نمونه های مشابه دوره های قبل و همچنین نمونه های خارجی و بررسی تأثیرات گرفته شده از آنها .

هدف فرعی:

- معرفی برخی استادان سفالگر در این دوران که در روند تحقیق به نام آن ها و یا امضای آن ها بر روی آثار برخورد می‌شود .

کاربردهایی که از انجام تحقیق متصور است :

- دانشجویان و علاقه مندان در این زمینه در حوزه های هنری و پژوهشی میتوانند از نتایج آن بهره مند شوند .

ویژگی جدید بودن و نوآوری طرح :

- بررسی شیوه ی ساخت و نقوش ظروف سفالی و سرامیکی دوره ی قاجار و تأثیر نمونه های خارجی بر این آثار از ویژگی های جدید بودن این تحقیق است.

روش انجام تحقیق و روش گردآوری اطلاعات و ابزار آن:

روش انجام تحقیق بر اساس ماهیت: توصیفی - تحلیلی

روش گردآوری اطلاعات: ترکیبی از روش کتابخانه ای و میدانی

ابزار: فیش - تصویر - کارت - مشاهده

معرفی جامعه آماری، روش نمونه‌گیری و تعداد نمونه:

جامعه ی آماری: ظروف سفالی و سرامیکی دوره ی قاجار در دسترس (کتب، عکس برداری مستقیم و سایت موزه ها)

روش نمونه گیری: انتخابی

تعداد نمونه: 40 نمونه

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات: به صورت کیفی

پیشینه و ضرورت انجام تحقیق:

1) سیف الله کامبخش فرد در کتابی با عنوان سفال و سفالگری در ایران از ابتدای نوع سنگی تا دوران معاصر، به صورت توصیفی و کتابخانه ای به بررسی این هنر صنعت در ادوار تاریخی ایران پرداخته است و بخش کوتاهی در حدود 5-6 صفحه را نیز به چگونگی این هنر در دوره ی قاجار اختصاص داده است که اطلاعاتی سطحی از این هنر، در این دوره در اختیار ما می گذارد.

2) فن و هنر سفالگری نام کتابی است که توسط فائق توحیدی نوشته شده است و در سال 1380 در انتشارات سمت به چاپ رسیده است. در این کتاب فصلی وجود دارد که به بررسی وضعیت سفالگری در قرن 10_13 ه.ق پرداخته است و ظروف سفالین و سرامیکی صفویه را طبقه بندی کرده است ولی توضیحات داده شده در این فصل در مورد سفال قاجار بسیار مختصر است اما از آنجا که بر اساس یکی از فرضیه ها احتمال اینکه سفالگری قاجار در ادامه

تولید سفالینه های دوره صفوی باشد را بررسی می کنیم این کتاب تا حدودی در راستای اهداف این پژوهش راهگشاست.

3) کتاب سیری در صنایع دستی ایران که در اوایل حکومت محمدرضا شاه پهلوی توسط نوشته شده است در فصلی با عنوان سفالگری به بررسی این صنعت و مراکز سفالگری فعال در آن دوره پرداخته است. از آثار دوره ی قاجار چند نمونه تصویر در این کتاب وجود دارد و از آنجا که سفالینه های تولید شده در دوره پهلوی تا حدود بسیار زیادی تداوم تولیدات مشابه دوره ی قاجار بوده است این کتاب نیز تا حدودی در این پژوهش می تواند مورد استفاده قرار گیرد.

4) سفال و سفالگری اسلامی نام کتاب کوچکی نوشته ی جیمز ویلسن آلن است که توسط مهناز شایسته فر ترجمه شده و در سال 83 در سازمان مطالعات اسلامی منتشر شده است. در این کتاب ظروف سفالی و سرامیکی تمدن های اسلامی در موزه ارمیتاژ تا قرن 18 م به صورت شناسنامه ای به همراه تصاویر با کیفیت معرفی و توصیف شده واز لحاظ شیوه های فنی ساخت و تزیین مورد مطالعه قرار گرفته است. اگر چه از آثار سفالین و سرامیکی قاجار نمونه ای در این کتاب وجود ندارد اما نمونه های خوبی از انواع سفالینه های صفوی مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته اند. شیوه ی بررسی و مطالعه و تحلیل این آثار نیز تا حد زیادی میتواند در تحلیل و مطالعه آثار مد نظر در این تحقیق مورد استفاده قرار گیرد.

5) محمد یوسف کیانی در کتاب پیشینه سفالگری طراحی شکل ظروف و طراحی ضخامت آن ها را به شیوه مطالعات باستانشناسی و جایگاه حضور نقوش روی ظروف آورده است و تصاویر بسیاری از نقوش مختلف سفال دوران های مختلف ارائه کرده است که طرح و تزیین بخش های داخلی و خارجی ظروف را روی شکل آن ها نشان می دهد. از ظروف بعد از صفوی تنها دو نمونه تصویر آورده شده است.

6) کتاب مجموعه سفالینه های نخست وزیری نام دیگر کتابی است که توسط محمد یوسف کیانی نوشته شده است. نویسنده در این کتاب با آوردن تصاویر توضیحاتی در مورد مراکز

ساخت سفالینه‌ها، نقوش و رنگ‌های آن‌ها به صورت کلی و اشاره‌ای در هر دوره با ذکر تاریخ همراه با طراحی ساختار و ذکر مشخصات دقیق ارائه داده است که در شناخت برخی سفالینه‌های صفوی و همچنین توصیف شناسنامه‌ای تصاویر می‌تواند یاری‌رسان باشد.

7) لیلیا رفیعی در کتابی با عنوان سفال ایرانی به بررسی تکنیک‌های ساخت و تزیین سفال پرداخته و نقوش سفالینه‌ها را نیز نام برده است و تصاویری از سفالینه‌ها با ارائه نقوش آن‌ها به تعداد کم دیده می‌شود. این کتاب در مباحث نظری تا حدودی می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد.

8) کتاب موزه‌ی آبگینه و سفالینه‌های ایران نوشته فرزانه قائینی در مورد تاریخچه سفال و تکنیک‌های زرین‌فام و مینایی و مراکز ساخت آن‌ها و دوره‌های متعدد زمانی و تکنیکی این سفال‌ها و نوع نقوش آن‌ها نیز سخن گفته است و همچنین سفال دوره صفوی را دسته‌بندی کوتاه و مختصری کرده است اما اشاره‌ای به سفالینه‌های قاجار نکرده است.

9) س. ماسلینتسینا در کتاب هنر ایران که توسط ناصر پورپیرار ترجمه شده، آثاری از مجموعه‌های موزه‌ی هنرهای شرق مسکو را معرفی می‌کند. در این کتاب نمونه‌هایی از هنر ایران از قرن 3 تا قرن 19 میلادی آورده شده که آثاری معدود از سفال و سرامیک قرن 19م ایران و سایر کشورهای اسلامی به چشم می‌خورد. معرفی این اشیاء به صورت شناسنامه‌ای همراه با تصاویر می‌باشد و کل اثر در 200 صفحه به چاپ رسیده است.

10) کتاب تاریخ ایران دوره‌ی پهلوی از رضاشاه تا انقلاب اسلامی دفتر دوم از جلد هفتم از مجموعه تاریخ کمبریج است که نوشته‌ی مجموعه نویسندگان به سرپرستی پیتر آواری و ترجمه‌ی مرتضی ثاقب‌فر می‌باشد و توسط انتشارات جامی به چاپ رسیده است. فصل دهم و یازدهم این کتاب به ترتیب با عنوان‌های نقاشی ایران در دوسده اخیر (18 و 19م) نوشته‌ی ب. و. رابینسون و هنرهای سده 18 و 19 منوشته جنیفر اسکارس می‌تواند در این پژوهش مورد استفاده قرار گیرد. در فصل یازدهم این دفتر در مورد هنرهایی چون

معماری، سفالگری، فلزکاری و صنایع نساجی ایران در سده های 18 و 19 م مطالبی آورده شده، که مبحث سفالگری بیشتر مورد توجه ما می باشد .

11) گرایش به غرب در هنر (قاجار، هند و عثمانی) نام کتاب دیگری از مجموعه ی ناصر خلیلی است که با همکاری چند پژوهشگر ایرانی و خارجی تألیف شده است در این کتاب فصل هایی به کلیات هنر قاجار اختصاص دارد. نمونه های کم اما با کیفیت و گویایی از تصاویر ظروف سفالین و سرامیکی قاجار و دوره های هم عصر آن در کشور های هند و عثمانی با ذکر شناسنامه ی تقریباً دقیق آورده شده است که در این پژوهش می تواند بسیار مورد استفاده قرار گیرند . این کتاب کار مشترک دانشگاه آکسفورد و نشر آزیموت می باشد و در 300 صفحه چاپ گردیده است.

12) سفال زرین فام ایرانی نام کتابی است که توسط آلیور واتسون تألیف شده و ترجمه ی شکوه ذاکری است. این کتاب مبتنی بر گردآوری اطلاعات پژوهش های پیشین و تا حدودی اطلاعات جدید در این زمینه میباشد و بطور اخص به شیوه ی زرین فام می پردازد که در دوازده فصل به طبقه بندی زمانی و سبک شناسی آثار پرداخته و بخشی نیز مختصراً به چگونگی این شیوه در عهد قاجار اختصاص دارد . تعدادی تصاویر رنگی و سیاه و سفید نیز در انتهای کتاب ضمیمه شده است و در 320 صفحه به چاپ رسیده است. این کتاب نیز می تواند در شناخت زرین فام های صفوی و قاجار بسیار راهگشا باشد .

13) آرتور پوپ در کتاب شاهکار های هنر ایران ترجمه خانلری، جلد 4 مباحثی را به سفالگری دوره های مختلف ایران اختصاص داده است و با تصاویر رنگی با کیفیتی از این آثار به توضیح انواع شیوه های ساخت و تزیین ظروف سفالین تا اواخر دوره صفوی پرداخته است. این کتاب در شناخت نمونه های متاخر ظروف سفالین و سرامیکی ایران و تطبیق آنها با نمونه های دوره ی قاجار و همچنین آشنایی با روش های ساخت و تزیین انواع سفالینه مورد توجه است.